

BİR HALKÇI MÜNEVVERLER PLATFORMU: HALKA DOĞRU DERGİSİ (1913-1914)

**A Populist Platform of Intellectuals:
The Journal of Halka Doğru (1913-1914)**

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEN*

ÖZ

10 Temmuz 1324/1908 de 'İlan-ı Hürriyet'le başlayan İkinci Meşrutiyet devrinin bir özelliği, yeni dernek ve cemiyetlerin, yeni fikirlerin, yeni gazete ve dergilerin, yeni simaların Osmanlı *eski rejim*'inde benzerine rastlanmayacak şekilde, tedavüle girmesiydi. Görece modern ve dinamik bir kamuoyunun örnekleri olan bu topluluklardan biri Türk milliyetperverleriydi. Onlardan bir grubun 31 Ağustos 1911 de kurdukları Türk Yurdu Cemiyeti üç dergi neşretmişti: *Türk Yurdu*, *Türk Sözü* ve *Halka Doğru*. Son Dergi, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi meşhur yazarlarıyla ve 52 sayılık neşriyatıyla, halkçılık bilinci yaratmak istedi. Onlara göre Osmanlı içtimai düzeni avam-havass, güzide-halk eksenlerinde ikiye bölünmüştü. Onlara göre bu farklılık ve mesafe elitlerin halka, halkın elitlere gitmesiyle kapatılabilirdi. Halka Doğru dergisinin halkçılığı, sosyalist değil Türkçü ve Anadoluçu bir içeriğe sahipti. Bu açıdan onların vokabülerinde 'halk', Osmanlı değil Türk olana tekabül ediyordu. Keza mezkur halkçılık, bir yönüyle romantik hissiyatın etkisinde iken, diğer yönüyle oldukça rasyoneldi: Türk halkının kusurlarını eleştirmekten imtina etmiyordu. Neticede Halka Doğru halkçılığı kimi ideolojik tespitlerini Cumhuriyet halkçılığına miras bırakacaktır.

Anahtar Kelimeler

İkinci Meşrutiyet, Türk Milliyetçiliği, *Halka Doğru Dergisi*, Halkçılık

ABSTRACT

One feature of the Second Constitutional Era (1908-1918), starting the declaration of freedom in 10 July 1324 / 1908, was the emergence of new associations and societies, new ideas, new newspapers and magazines. The Turkish Nationalists, herald of a new and modern public opinion, was but one example of these communities. A group of them founded Turkish Homeland Community in 31 August 1911 and published three journals: *Türk Yurdu*, *Türk Sözü* ve *Halka Doğru*. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, famous writers of the last magazine, aspired to create consciousness of populism. According to them, Ottoman social order was divided in to two different sections along the axis of the elites and the ordinary people. These differences and gaps between the two groups could be overcome only through the convergence of the two groups. The populism of *Halka Doğru* magazine was not independent or socialist, but it had a nationalist and Anatolianist content. In this respect, in their jargon 'people' meant the Turks, not the Ottoman society at large. Besides, the aforementioned populism was under the influence of romantic sentiments on the one hand, while it was quite rational on the other: It did not refrain from criticizing the flaws of the Turkish people. As a result, *Halka Doğru* populism will leave its legacy about some ideological findings to Republican populism.

Key Words

Second Constitutional Period of Ottoman Empire, Turkish Nationalism, The Journal of *Halka Doğru*, Populism

Şevket Süreyya Aydemir'in Balkan Harbi ve uğranılan hezimet(1912-1913) sonrası İstanbul'unun yeni havasına dair aktardıkları Osmanlı halkçılığına dair bir bahis için yol açıcıdır:

"Şimdi İstanbul, yalnız Osmanlı devletinin başkenti olduğu için değil, en güzel Türkçenin konuşulduğu, en ülkücü kitapların yazıldığı en geniş ufuklara seslenen yeni bir hareketin merkezi ol-

duğu için başka bir önem aldı. Anadolu ise birden sevildi. Eski devrin kasvetli Anadolu'su, "Kaba ve görgüsüz Türk'ü" artık tarihte kalmıştı. Şimdi milletin adı Türk, konuştuğu dil güzel Türkçe idi. Türklük şerefli bir ululuktu. Vatana ise artık, Osmanlı toprağı değil, Türk yurdu deniliyordu.

Hantal saraylarında, hantal vücuduyla bir gölge halinde yaşayan pa-

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, memetozden@yahoo.com

dişahın durumu bile değişmişti. O da artık Türk Hakanı olmuştı. İnsanların da adları değişiyordu. Asıl isimlerimizin ardına yeni adlar takıyorduk: Alpler, Te-kinler, Oğuzlar, Börteçeneler türemiştı.' (Aydemir 1979: 58-59)

8 Ekim 1912 de başlayan ve 7 ayda 5 asırlık Osmanlı egemenliğine son veren Balkan yenilgileri Rumeli Müslüman nüfusunu hicrete mecbur bırakmış ve onların İstanbul cami, medrese avlularındaki perişanlığı kamuya mal olmuş, utanç İttihat ve Terakki'yi Babiâli baskınına (23 Ocak 1913)teşvik etmiş ve Aydemir'in resmettiği Türk merkezli anlatı eski-câri dilin sembolik dünyasını değiştirmiştir. Bir hasıla olarak Türkleşmenin İstanbul üniversite gençliği, genç subay ve tabipler gibi sınırlı ve tahsilli topluluklar için geçerli olduğu söylenebilir. Esasen dernek ve dergi, *'küçük ama eleştirel tartışmalar yürüten bir kamusal topluluk'* un (Habermas 1997:16) ve/ya monarşik otoritenin temsilleri yerine neyin ikâme edileceğinin açık uçlu olarak tartışıldığı 'uzun 18. yüzyıl'ın eseri olan yeni bir kamunun araçlarıydı.(Blanning 2003:2) Bu takdirde *Türk Yurdu* cemiyeti ve onun yayın organlarından biri olan Halka Doğru mecmuası, ricâl-i devlet ve medrese uleması gibi sözün geleneksel sahiplerinden farklı, modern kamusallığın temsilleri olan yeni bir entelektüel elit ve söylemin mekanlarıydı. Eski Rejimler kamusal alanın sınırlarını devletin sınırlarına hapsetmeyi gaye edinmişken, Aydınlanma ve devrimler çağında ivme kazanan burjuva dinamizmine monarşi içinde yer açmak durumunda kalanlar gene klasik mutlakiyetler oldu.. Bu yeni merhale, monarşinin kendi politik kronolojisi içinde Aydınlanmış despotizm'e tekabül etmekteydi .Aydınlanmış despotizm müflis aristokratlara, sarıklı ulemaya, sakallı papazlara değil aydın-

lara ihtiyaç duyuyordu. Osmanlı aydın gereksiniminin Tercüme Odası'ndan, Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye gibi *zat-ı şahanelerinin* yeni ve modern mekteplerinden tedarik etti. 1860'lardaki Osmanlı matbuatı Tanzimat kamusunun ürünüydü.. Dolayısıyla 11 Nisan 1329/1913 de Halka Doğru'nun ilk nüshasını neşredenler o kamunun ürünleriydiler. Diğer yandan Rusya coğrafyasında sakin Müslüman Tatar ve Azeri münevverleri Cedidizm başlığı altında toplanabilecek bir başka modernliğin aktörleri olarak İstanbul'da içtima ettiler. Osmanlı ve Rusya kökenli münevverler milliyetçilik çağında Türk milliyetperverliğinin tamimi için güç birliğine gittiler. Milliyetçiliğin dili hem politik ve hem de akademik söylemi mezcetmişti. Nitekim dergi yazarlarının bir kısmı aynı zamanda İstanbul Darülfünun'unda hocalık yapmaktaydılar. Bu yeni dil sadece devlete, Kanunu Esasi'ye hasredilmiş değildi; devletin za-fiyeti toplumda da aranmaktaydı. Avamhavass ayrılığı Türk-Osmanlı ayrılığıyla ters yüz edilmişti: Artık Türk olan 'bî-idrâk' değildi, o halktı, Anadolu'ydu ve ona itibarını iade zamanı gelmişti. Şevket Süreyya'nın tasvir etiği gibi Balkan hezimetini bu hissiyatı körüklemişti. Gene de halkın keşfi ve o keşfin me-hazları, söylemi bazı tartışmaları davet etmektedir.¹

Halka Doğru'cular Osmanlı Narodnikleri midir? Veya Halkçı İlhamın Kaynakları Üzerine

Hüseynzâde Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmet Ağayef gibi Rusya Türklerinin İstanbul Türkçü mahfillerinin daimi üyeleri olmaları, Halka Doğru halkçılığının onlar vasıtasıyla ve Rus narodniklerinden ilham/ve iktibasla Osmanlı efkâr-ı umumiyesine taşınma ihtimalini gündeme getirir. Başka türlü demek

gerekirse, Halka Doğru Rusya kaynaklı bir ithal ürün müdür? İlk cevap yukarıda zikredilen Rusya kökenli üç milliyetçi figürün Rus narodniklerinin söylem ve usullerinden haberdar olduklarıdır. Söz gelimi Hüseyinzâde Ali daha henüz İstanbul Mektebi Tıbbiye'sinde öğrenciyken, 1889 yılında, daha sonra İttihat ve Terakki ismini alacak olan, ilk muhalif örgüt *İttihad-ı Osmanî*'nin kuruluş safhasında diğer arkadaşlarına genç Rus devrimcilerinin teşkilat tarzından bahsetmişti:

“Ben, Petesburg, Moskova, Kazan ve saire Üniversitelerindeki isyan vakalarını anlattım, bunların neticesi olarak talebe arkadaşlardan birkaç kişinin, ve bu arada iyi bir kimyager olan Şaşa Ulyanov'un (Lenin'in büyük kardeşidir) nasıl yakalanıp idam olunduklarını hikaye ettim. Bu münasebetle biraz da Üniversite talebesi arasındaki gizli ihtilâl teşkilatından, benzin'in kimyevî remzi gibi, altışar uzuvlu grupların ittihadından hâsıl olan devrimci geniş organizasyonlardan bahsettim.” (Ali 1938:2; Berkes 1975:232)

Keza Halka Doğru yazarı Ahmet Ağaoğlu 1880'lerin sonunda Tiflis'te öğrenciyken narodnik toplantılarına katılmıştı:

“..Tiflis'te daha o zaman, Rusya'daki inkulâp hareketlerinin mühim tebaaları vardı...Liselerin son sınıf talebesi bu hafi teşekküllere mensuptu. Arkadaşlarım beni de hafi içtimalara götürmeye başladılar. İlk gittiğim içtima bir 'halkçı' Narodrik cemiyetinin şubesinde idi. Petersburgdan gelen birisi cemiyetin faaliyetini hakkında izahat veriyordu. Uzun saçlı, iri gözlüklü, sivri sakallı olan bu zatın üzerimde yaptığı tesirin kuvvetini tasvir edemem.” (Ağaoğlu 1940:79)

Rusyalı Türk milliyetperverlerinin mürşidi olan İsmail Gaspiralı

ise, Moskova'da eğitim gördüğü esnada Çernişevski, Belinski, Herzen gibi Rus narodniklerini etkileyen düşünürlerin eserlerini garip bir tesadüfle mahallî polis şefinin evinde bulup okumuştur (Zenkovsky 1983:26).

Bütün bu açık ipuçlarına rağmen, Halka Doğru halkçılığına bütünüyle Rus narodniklerinin gölgesi düşmüştür, denilemez. Zira Dostoyevski'nin *lise bitirmişler proleteryası* diye tavsif ettiği narodnikler Herzen, Belinski, Bakunin, Saint Simon, Fourier gibi entelektüel öncülerinin gösterdiği gibi sosyalist, Osmanlı halkçıları ise Türk milliyetçileriydiler. Her iki halkçılık türü volk'un idealizasyonunu içermekle beraber, Rus populistleri 1860-1880 arasında otokrasiye karşı, içeriğinde Çar'a suikast dahil, ayrıca bir devrimci mücadele de yürütmüşlerdi. (Venturi 2001; Wolfe 1969:124-136) Osmanlı halkçıları ise partizanlardan değil entelektüellerden oluşmakta ve İttihat ve Terakki'nin himayesine mazhar olmaktaydılar.² Osmanlı Halka Doğru'cularının söylemi çift yönlüydü: Halk'ı Osmanlı üst sınıflarının *yapay* kültürüne karşı yüceltirken, mujik-perest narodniklerden farklı olarak, aynı zamanda onu eleştirmekten uzak durmuyorlardı. Dahası Osmanlı halkçıları sadece Rusyalı Türklerden ibaret değildi. Söz gelimi Ziya Gökalp memleketi Diyarbakır'da taşra kültürünün canlı sufi referanslarını teneffüs etmişti ve İstanbul konak yaşantısının; Norbert Elias'ın tabiriyle 'saray toplumu'nun dışındaydı. Diyarbakır'dan Dersaadet'e baktığında dolayısıyla Bizans'ı, yapaylığı, kozmopolitizmi görüyor ve halk müdafiliği için Herzen'e ihtiyaç duymuyordu. Dolayısıyla, ister Rusya ister Osmanlı orijinli olsun, Halka Doğru'nun entelektüel kadrolarının orta sınıftan devşirilmeleri onların halk-

çılıklarına ve o halkçılığın sınırlarına ışık tutar. Diğer yandan sosyal kökenleri ne olursa olsun, onlar sultanın/çarın okullarında tahsil görüp o tahsil sürecini politik bilinç kazanarak, gizli cemiyetler kurarak tamamladılar. Her halükarda tahsilli küçük burjuvaların politik tahayyüllerinin müesses nizamda karşılıklarının olmayışı onları halkın sözcülüğüne itti. Halkın kendisi değillerdi ama çarın/sultanın mutî memurları olmakla da yetinmek istemiyorlardı. Son tahlilde geleneksel toplumu bir arada tutan kurum ve değerlerin politik ve endüstriyel devrimler (Fransız ve İngiliz devrimleri) tarafından alt üst edildiği toplumsal arayışlar çağında halkın, milletin, kutsal anavatanın, proleteryanın kendisi değil sözcüsü/müebbisi olmak, radikal entelektüellerin kaderiydi.

Diğer yandan Osmanlı, Rusya, Sırbistan gibi köylülüğün hakim olduğu siyasi coğrafyalarda, milliyetçi ya da sosyalist olsun, politik önder ve aydınların halkı gündemlerine almaması zaten düşünülemezdi. Nitekim Türkiye örneğinde Reşat Nuri ve Halide Edip gibi Türk Yurdu (Halka Doğru gibi Türk Yurdu Cemiyetinin yayınladığı diğer ve en önemli dergi)yazarlarının iki şahitliği halkçılığın narodnikliğe pekâlâ ihtiyaç duymayabileceğini göstermektedir. Reşat Nuri (Güntekin) *Anadolu Notları*'nda 1913 itibarıyla İstanbul'da Anadolu merakının arttığından Şehabeddin Süleyman'ın '*Gençler Anadolu'ya*' başlıklı bir çağrı kaleme aldığından bahseder. (Güntekin 1962:81)Halide Edip bu kez 1918 sonbaharında, Mütareke günlerinde kısmi bir halka doğru gitmenin haberini verir. Kendisi Türk Ocağı'nın yeni idare üyesi sıfatıyla 'Köycülük Teşekkülü' oluşturmak ister. Ona göre köycülük, Amerika'da Jane Adams'ın kurmuş olduğu Hull House faaliyeti ile Edmond

Desmoulin'in mektebinin fikirlerinden besleniyordu. Bu bir yana Adıvar aralarında Hasan Ferit'le Reşit Galip'in bulunduğu dört doktorun halka doğru gidip Tavşanlı'da sağlık ocağı açtıklarından bahsediyor. (Adıvar 2010:2)

Gerek Reşat Nuri ve gerekse Halide Edip'in ifadelerinde ismi geçenlerin Rus halkçılarıyla alakaları yoktur. Son keredede Osmanlı halkçılığını salt tercüme faaliyetine indirgememek gerekir.

Halka Doğru: Künye

Halka Doğru dergisinin her sayısının ön kapağında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

'Haftada bir Türk Yurdu tarafından çıkarılır

Yıllığı Osmanlı memleketi için 12 gurus

Rusya ve Acemistan için 2 ruble

Başka memleketler için 5 frank

Sayısı on paraya

Müdürü Celal Sahir

Idarehane: İstanbul'da Nuru Osmaniye caddesinde 40 numarolu Türk Yurdu'

İlk sayısı 11 Nisan 1329, son nüshası ise 3 Nisan 1330 tarihli Halka Doğru dergisi toplam 52 sayı neşredilmiştir.(Sadece 24 Teşrin-i Evvel 1329 tarihli 29. ve 30. sayılar birlikte yayınlanmıştır.)

'Haftada bir Türk Yurdu tarafından çıkarılır' ibaresinde bahsi geçen Türk Yurdu, Türk Yurdu Cemiyetidir. Halka Doğru'nun yanı sıra Türk Yurdu ve Türk Sözü mecmualarını da neşreden cemiyet 18 Ağustos 1327(31 Ağustos 1911) de tesis edilir. 6 kişiden oluşan kurucu üyelerin üçü, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoglu, Hüseyinzade Ali, Rusya kökenlidir. (Diğer üç müessis 'milli şair' Mehmet Emin(Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) ve Doktor Âkil Muhtar (Özden)dir.) Tüzüğe göre Dersaadet'te, muhtemelen

Rusya'dan gelecek öğrencilerin de barınacağı bir yurt açmak ve 'Türklerin zeka ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, vâridat ve teşebbüs sahibi olmalarına' çalışılacaktı.(Akçuraoğlu 1928:436-437)

Derginin ilk sayısında verilen listeye göre, "Halide Edip Hanım, Akçuroğlu Yusuf, Ahmed Agayef, Tefvik Nurettin, Celâl Sahir, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi, Akil Muhtar, Abdülfeyyaz Tefvik, Ali Canip, Ali Ulvi, Galip Bahtiyar, Kazım Nami, Köprülüzade Mehmed Fuad, Gökalp, Mehmed Emin, Mehmed Ali Tefvik ve Memduh Şevket Beyler"³in derginin daimî yazıcılarını oluşturdukları belirtile de, bu liste kusurludur. Zira Halide Edip, Fuat Köprülü, Memduh Şevket gibi isimlere-eğer müstear isim kullanmadıysa- rastlanmamaktadır.

Cemiyetin üç yayın organından Türk Yurdu dergisinde Yusuf Akçura'nın, Türk Sözü'nde Ömer Seyfettin'in bariz etkileri görülürken Halka Doğru'da tek bir isimden ziyade isimler ve temalar ağırlıktadır.

Halk ve Halka Doğru Gidenler

Dergi merakını, Anadolu halkını temsilen ihtiyar bir kadına 'rüya' gördü-rerek anlatır:

"Ben, sırası geldikçe bütün suçları üzerine attığınız halkım.(..)Siz kâğıtlar içine gömülmeğe başka bir şeye yaramayacak kanunlar, nizamlar yaptınız, ben kendi adetlerimi canlı kanunlar yaparak hayatımı bugüne kadar sakladım.. Siz anlamadığım lügatlerle dolu yığın yığın kitaplar, cerideler çıkardınız. Ben Aşık Garip'ler, Kerem'ler, Köroğlu'lar düzerek ruhumu onlarla avuttum. Siz kelâmlar, tasavvüflar, felsefeler derin derin ilim kitapları yazdınız. Ben onlardan hiçbir şey anlamadığım için dinimi mızraklı ilmiyelerden, ilahilerden öğrenmeye çalıştım. Siz beni aramadınız,

*ben sizi anlamadım. Artık sizden ümidimi üzdüm; ıslahat diye yaptığınız, yapacağınız, yapacağınız şeyleri dinlemeyeceğim. ..İbtida bana bir dil, bir edebiyat lâzım. Dinî, ahlakî, iktisadî, içtimai malumat lâzım. Bunları kendi kendime edineceğim."*⁴

Açıktır ki bu 'şikayetnâme' halk tarafından değil halk adına münevverler tarafından kaleme alınmış -iyi niyetli- bir metindir. Aydınlar bu bağlamda zımnen devlettir ve halkın sosyal-kültürel evreninin dışında yer alırlar. Halkçı münevver bu mektupla klasik münevverin/devletin tarihi-yerleşik zihniyet ve pratiklerini eleştirmektedirler: İlk onlar 'kağıtlar içine gömülmüş' nazari-kitabi insanlardır. Yaptıkları kanun ve nizamların, lügatler, kelamlar ve tasavvüfların halk nezdinde bir karşılığı yoktur. Oysa halk kendi adetlerini 'canlı kanunlar' gibi yaşamaktadır. Buraya kadar mezkur halkçılık radikalizmin sularında dolaşır ancak Osmanlı 'orta yolcu'luğu 'siz beni aramadınız ben sizi anlamadım' cümlesiyle devreye girer ve devrim yapmak yerine toprak sürmek, yol yapmak gibi tipik bir köy kalkındırma projesinin dilinden konuşur.

Bir başka mizansen metin de, (hayali)köylünün aydına, memura, kentliye hitabında Türkiye'nin sosyolojik hastalığı özetlenir; köylü cahildir, tembeldir ama üretmektedir, güzideler âlimdir ama memurdur, devlet maaş vermezse aç kalırlar.⁵

Halk kimdir? İlk o millettir, kültür araştırılması gerektir. O kültür şarkılar, masallar, destanlardır. Medeni milletler bir yana Yunanlılar, Bulgarlar bile halkiyatı oluşturdukları halde Türkler bu ameliyede de geç kalmışlardır:

"Her milletin masalları, türküleri, destanları onun doğrudan doğruya kalbinden kopan kıymetli mahsülleridir.

*Yeryüzündeki bütün mütemeddin milletler şarkılarını, masallarını dikkat ve ehemmiyetle toplamışlar, büyük büyük kitaplar vücuda getirmişlerdir. Bugün İngilizlerin, Fransızların, Almanların, Macarların değil, hattâ Yunanlıların, Bulgarların, Sırpın şarkıları bile milletini seven adamlar tarafından toplanmıştır. Biz Türkler her hususta olduğu gibi bunda da çok geri kalmışız.*⁶

Halkın kimleri içerdiği sualine cevap verenlerden biri Yusuf Akçura'dır. Ona göre halk 'köylükte yaşayan, az toprak sahibi, yahut büsbütün topraksız rençberler; sonra şehirlerde geçinen ufak esnaf ve günlükçü ameleler, ırgatlar'⁷dı. Fakat imparatorluk halkının bu sınıflardan müteşekkil olması sosyal zaaf işaretiydi; bu yapı değiştirilmediği müddetçe terakki boş bir hayalden ibaret kalırdı. Halka Doğru'cular ideolojik referans olarak soyut halka/volkgeist'a atıflar yapmakla birlikte somut halkın kusurları karşısında 'zülfi yâr'e dokunmaktan çekinmiyorlardı.⁸ Bu sosyal tenkitçilik onların Avrupa'nın toplumsal gelişmişlik düzeyinden haberdar olmalarından, toplumsal zaafın siyasi kudretsizliğe sebep olduğunu fark etmelerinden neşet ediyordu. Türkiye için çare Avrupa'ydı:

*'Bir memlekette bütün ilerlemeleri yapan, maarifi, sanatı, ticareti ilerleten hep kazananlardır. Bunlar her memlekette ayrıca, başlı başına bir sınıf teşkil ederler ki (orta sınıf) esnaftır. Avrupa'nın bize şaşkınlık veren bugünkü medeniyeti hep o diyardaki sanat ve ticaret sınıfları yüzünden olmuştur. Bu sınıfa mâlik olan memleketlerin ahalisi okumuş olur, zengin olur. Bu sınıfa mâlik olan devletlerin hazinesi zengindir, doludur. Hükümet hiç sıkıntı çekmez, her vakit bu sınıfa güvenir.*⁹

Orta sınıfa dayanan bir devlet ve hükümet fikri, modern bir fikirdir ve Os-

manlı halkçuları bu fikir ve ideali, geniş köylülük ve memurlardan oluşan mevcut toplumsal hâlin alternatifi olarak takdim ediyorlardı. Örgütlü ve üretken bir orta sınıf güçlü bir toplum, güçlü bir toplum ise güçlü bir devlete hizmet edecek ve böylece Avrupa ile aradaki uçurum mümkün mertebe azaltılacaktı, Ancak öncelikle Osmanlı vurdum duymazlığıyla mücadele etmek gerekiyordu. Bu vadede miskinliğe prim veren cârî tevekkül anlayışı yerine İslâm'ın hakiki tevekkülü hatırlatılıyordu:

*'Müslümanlıkta şart olan ölünceye kadar çalışıp para kazanmak, çocuğunu çocuğunu iyi bakıp okutmak, konu komşuya elden geldiği kadar muavenet etmek, donanmaya, orduya, mekteplere daima iane vermektir. İşte asıl tevekkül budur. Yoksa tembel tembel kahvehane köşesinde oturup da işlerini Allah'a ısmarlayanlar, ailelerini yoksulluk içinde bırakanlar, dünyada sefalet çektikleri gibi yarın ahirette de cehennem azabına layık olmuş olurlar'*¹⁰

Bu yeni tasavvur Köroğlu imgesini de dönüştürecektir. Günümüzün Köroğlu'su artık mavzer değil 20. Asrın idrakiyle donanmalıydı: *'Bugün her köyden Köroğlu çıkmak lazım; fakat dağlarda bayırlarda gezip ötekine, berikine sataşmak için değil. Bugün Köroğulları köylüleri mültezimlerden, murabahacı çorbacıardan kurtarmak için adam öldürücü silahlarla değil, akıl ile fikirle silahlanmalıdır'*¹¹

Yeni, faal ve üretken bir zümre yaratmak için İslami me hazların yanı sıra Avrupa gerçekliği toplumsal uyarıcı olarak dillendiriliyordu: *'Avrupalıların ikide birde söylemek istedikleri şey şu idi: Siz yaşamak hakkına malikiz diyorsunuz, insanız diyorsunuz fakat insanîyete sa'y'lerinizden doğmuş ne takdim ettiniz? Bizim cevabımız sükût olurdu..'*¹²

Orta sınıf yaratmak münevver halkçılığının 'halk için yapılması gerekenler katalogu'nun orta vadeli temennilerinden biriydi. Daha kısa vadeli hedef halka doğru kampanyalar tertip etmekte. Akçura, eskiden İslâm memleketlerinde¹³ şimdi Almanya ve Rusya'da, Sırp, Bulgar ve Rum ahali arasında "halka doğru" gidenlerin mevcudiyetine işaret ediyordu. Bu ülkeler, bugünkü müreffeh hallerini, halk heveskârlarının bitip tükenmez gayretlerine borçluydular. Yusuf Akçura, 1910 yılında, Sırbistan'ın Yenipazar sancağı havalisinde seyahat ederken, yolu Senişe kasabasına düşmüş ve burada "halka doğru" giden Sırp muallimlerine rastlamıştı.¹⁴ Senişe kasabasında, iptidai mektebinin hocalığı yapan genç bir karı-koca özellikle dikkatini çekmişti. Erkek olan, Belgrad Dürülmuallimin mektebinden sonra Heidelberg üniversitesi Felsefe bölümünü bitirmiş, öğretmen olan eşiyile birlikte, kışları kar yüzünden dünyayla irtibatları 5-6 ay kesilen bu üçra beldeye hizmete koşmuşlardı. Bu İdealist çift, "yalnız, Mektep-i iptidaiye hocalığı değil, bütün köyün, belki bütün o civarın da hocalığını ediyor... O, yalnız 7-8 yaşındaki köylü çocuklarına Elifba öğretmiyor, bütün köye, belki bütün o havalide adam olmayı, usullü çalışmayı servet kazanmayı ve (...)Sırplaşmayı öğretiyor. İşte asıl halka doğru gitmek böyle olur".¹⁵ Akçura, Sırp öğretmenlerle bizim aydınlarımızı mukayese ederek, Sırp gencinin, İstanbul dışına çıkmayan muallimlerimizden daha değerli olduğunu belirtiyor. Sırp isyanının başarı kazanmasını da, onlarda bu tür insanların çokluğuna bağlıyor. Ayrıca O 1911 yılında Atina'da bulunan Anadolu'nun dört bir yanından gelip, Atina Üniversitesi'nde eğitimlerini tamamlayan Rumların tekrar geriye dönerek, kendi halkları arasında çalıştıklarını ve "Umumî Helenlik fikri millisini" işlediklerini naklediyor.

Bu çağrı ve davetlerin kısmî de olsa karşılık bulduğunu gene Halka Doğru dergisinden takip etmek mümkündür. 19 Eylül 1329 tarihli 24. Sayıda dergi müdüriyeti, halka gidecek bir grup gönüllü genç için kurs açıldığı haberini verir¹⁶ ve sair gençlerin de aynı yolu izlemeleri salık verilir. İlk *narodnik*lerden Kıbrıslı A. İrfan'ın "Anadolu'da Yaya Seyahati I" başlıklı notlarından yer yer ictibaslarda bulunulur. İrfan bey "*memleketin hakk-ı hayatını, Türk köylülere yükseltmekle kazanacağına derin ve sarsılmaz bir iman ve itikatla kani olanlardan*" dı. Aşağıdaki ifadelerinden onun bir grup Tıbbiyeli meslektaşıyla¹⁷ birlikte İzmir'e doğru yola çıktıkları anlaşılıyor:

*"Temiz havalı ormanlar, bayırları, yüksek yaylaları, sıhhi ve mevadd-ı midviyeden zengin gıdalarına rağmen bugünkü kardeşlerimizin yine böyle bir iskelet gibi kuru yaşamalarını da mesleğimiz namına ayrıca şayan-ı tetkik bir mesele-i sıhhiye telakki ediyor ve bir an evvel Anadolu'nun köy hayatına kavuşmak istiyor idik... ve yaya olarak yapacağımız İzmir seyahatinin programını hazırladık. Edindiğimiz Erkân-ı Harbiye haritalarımızı, yol pusulalarımızı, köylülere meccanen dağıtmak için aldığımız birçok sulfato şişelerini, çiçek aşısı yapmak için aldığımız aşı tüplerini yüklenerek, 15-20 okkalık yüklerimizle Temmuz'un beşinci Cuma günü İstanbul'u terk ettik. Yakın bir atide geçireceğimi hararetli bir hayatın zevk-i tahayyülü ile sermest oluyor ve milli şairimiz Mehmet Emin Bey'in 'Ben bir Türk'üm, dinim cinsim uludur; Ateş ile özüm, sinem doludur' teranesini hep bir ağızdan tekrarlıyorduk."*¹⁸

Çalkuşu Feride'nin habercisi olan milli romantik seferberliğin ilk öncüleri hakkında Dergi sayfalarında daha fazla bilgi yoktur. Muhtemelen harp yılları Anadolu'ya yönelik tabip akınına engellemiş olmalıdır. Ancak Akçura'nın çift yönlü temas arzusunun aydınlar katı

kısmen devreye girmiş olmaktadır: *'Bir taraftan biz, yani okumuş tabaka, halk arasında malumat toplayarak, elimizden gelen hizmette bulunurduk; diğer taraftan halk bizim aramıza girip malûmat verir ve dertlerini, dileklerini anlatırdı. Böylece çalışan halk ile, halk için çalışanlar arasında, dostluk, kardeşlik bağları bağlanırdı; hep birden milletimizin kurtulmasına, yükselmesine uğraşır olurduk.'*¹⁹

Akçura'nın *okumuş tabaka* için 'halk için çalışanlar' tanımı getirmesi o okumuş tabakanın milliyetçi-halkçı ideolojisiyle kendini mücehhez kılması ile ilgilidir. Türkçü münevver bu açıdan gerek alafrağa 'salon adamı'ndan ve gerekse 'şahsi ve muhterem bir sanat' şiarı etrafında birleşmiş Servet-i Fünûn topluluğundan farklı olarak misyoner-mürebbi kategorisinin üyesidir.²⁰ Ancak o 'kitle içinde parti-dava çalışmaları' yapan ve benzerlerine 19.yüzyıl Avrupa'sında sıkça rastlanan militan-aydın tipinin radikalizmini de paylaşmaz. Neticede Halka Doğru'nun münevver kadrosu, Osmanlı halkından, Anadolu köylüsünden farklı bir yaşantı tarzı ve jargona sahip olmakla birlikte orada bir yerde mukim halka karşı bir sorumluluk duygusu giden iyi niyetli halkçı aydımlardan oluşur. Onlar için uygun slogan herhalde 'halka rağmen halkçılık' değil 'halk için, halkla birlikte' olurdu. Mezkur halkçılığının mutedil yönünü bir başka makalede de görebiliriz. Makale yazarına göre münevver tabaka, hükümet ile cahil ahali arasında aracı olmalıdır:

"Ahali bugüne kadar düşünemediği şeyi bundan sonra da düşünemez, çünkü cehli manidir. Yalnız hükümetin düşünmesinden de bir şey çıkmaz, çünkü dünyada hiçbir memleket yoktur ki, hükümeti çalışmak ve ahalisinin münevver kısmı oturmak şartıyla mamur olsun ve yaşayabilsin.. Hakiki surette idare ile hükümete karşı ahalinin samimiyetini

*vücuda getirecek unsur ancak memleketin münevver kısmıdır."*²¹

Balkan Yenilgisi ve Milliyetçi Hissiyat

Balkan hezimetinin yarattığı umumî travmadan, harp esnasında yayını sürdürülen Halka Doğru'nun azade kalması düşünülemezdi. 19 ve 20. Yüzyıl harpleri zaten cephe gerisindeki halkları etkileyen genişlikleri ve arkalarında çokluk bir ideoloji barındırmalarıyla, milliyetçiliğin toplumsallaşması gibi sonuçlar üretmişlerdi. Nitekim Balkan savaşının Dergi'deki akisleri de, fikriyatın yerini hissiyata bırakmasıdır. Hissiyat, utanç, revanşizm, galip Balkan ülkelerine yönelik nankörlük ithamı, vakit geçirmeksizin toparlanma zarureti temalarında teksif olmuştu. Edirne'nin kaybının Balkan ülkeleri ve Rusya'da kilise çanları refakatinde kutlanması üzerine intikam çağrısı yapılır:

*"Haşa biz bu hakarete tahammül etmeyeceğiz... Çünkü dünyada en büyük devletler de en büyük hezimete uğramışlardır. ..Vaktiyle Rusya da yeniçeri akıncısıyla örtülmüştür... Bizde intikamımızı alacağız. Elbette bir gün Balkan muahedelerini kılıcımızın ucuyla parçalayacağız"*²²

Keza Balkan harplerinde Avrupa tutumu ise haçlılıkla ilişkilendirilmiştir.²³

Ayrıca savaşlarda yitirilen bölgeler, "evlâd-ı fatihân"ın kanlarıyla suladıkları mukaddes topraklardı.²⁴ İstanbul'a iltica eden Balkan muhacirlerinin hâli ibretlik bir vakaydı, ilgisizlik devam ederse aynı akıbete Anadolu'da uğrayacaktı.²⁵

Bulgarlar ve Yunanlılar nankördüler²⁶ Nankörlük isnadının yanı başında realizm de dillendiriliyordu. Harp gerçekçilikten başka bir seçenek bırakmıyordu. Artık fetihçi usullerin miadı dolmuştu, artık elde kalan Anadolu topraklarının güçlendirilmesi hedeflenmeliydi. Kızıl Elma artık uzak ve vefasız diyarlarda

değil, Anadolu'daydı; kan değil alın teri dökülmeliydi.²⁷

Halka Doğru'cular Tarihe Nasıl Baktılar?

Ahali-elit dikotomisinin tarihi-sosyolojik izahını Ziya Gökalp yapar. Her cemiyette mevcut resmî teşkilat ve halk teşkilatı ikiliğini Osmanlılar başka türlü tecrübe etmişlerdir:

“Bir milletin ihtiyarlaması ocakların divan haline geçmesi demektir. Ülkemizdeki halk teşkilatının resmi müesseseler haline girmeye başladığı gün Osmanlılık ihtiyarlamaya başladı. Bu sırada gayri müslim unsurlar halk teşkilatına gittikçe ehemmiyet vererek güçleştiler. Patrikhaneler, metropolithaneler, cemaat mektepleri, şirketler, komiteler, çeteler birer mücahede ocağı halinde çalıştılar ve nihayet bu kavmi ocaklardan birer devlet peyda olarak Osmanlı saltanatından ayrıldığını görmeye başladık. Bu küçük devletler istiklale nail olduktan sonra resmî müesseseler teşkil ettiler. Fakat bu resmî teşkilatın ruhları ocak halinde idi. Bizde olduğu gibi divan mahiyetine geçmemiştir”²⁸

Açıktır ki bu alıntı da Gökalp'in gizli mehazi Durkheim değil İbn Haldun ve onun *asabiye* kavramıdır. Bu yüzden Balkan hezimetini, o falanca komutanın beceriksizliğine, lojistik yetersizliğe değil de, Türk asabiyesinin ihtiyarlamasına yordu. Resmi teşkilat halk teşkilatıyla alışverişini kesince kapalı devre bürokratik bir makineye dönüşmekteydi. Bürokrasinin modern uygarlığın huzursuzluk kaynağı olarak takdimi Weber'den Kafka'ya eleştirmenlerini bulmuştur. Fakat Gökalp için resmi olanın tenkidi yabancılaşma açısından değil salt milliyetçilik noktayı nazarındandı. Zaten anlaşılacağı üzere, Halka Doğru'cular zımnın Balkan harbinin ve modelinin, Tunaya'nın deyişiyle 'romantik milletler'in (Tunaya 1979: 197-202), etkisindeydiler ve o modelde halk

ile devlet arasındaki mesafesizliği ve bu mesafesizlikten kaynaklanan milliyetçi dinamizmi görmekteydiler.

Kimi tarih yorumları Gökalp'in sofistike yorumlarından farklı bir mecra-da; Cumhuriyet döneminde bir politik-edebiyat sektörü oluşturacak bir diskurda seyredir:

“Etrafındaki saray dalkavuklarının laflarına kapılarak türlü safahatlar, israflarla devletin idaresini bozan Üçüncü Murad'dan sonra oğlu Üçüncü Sultan Mehmed oldukça karışık bir zamanda padişah oldu.(...) Osmanlı devletinin Avrupa ve Asya'daki bütün düşmanlarını berbat eden, korkutan anlı şanlı zamanlar artık uzaklaşmıştı. Çünkü iş başına ehli olanlar getirilmiyor, dalkavuklukla, riyakarlıkla, edepsizlikle meydana çıkan soyu soppu belirsiz bir takım herifler her şeye karışıyorlardı...”²⁹

Halka Doğru'cular tarihi süreci kavmiyet/milliyet merkezli okuduklarından Osmanlı tarihini umumi tarihinin bir parçası kıldılar. Ergenekon ve bozkurt salt düne ilişkin, dünde kalmış bir mit değildi; asırlardır kutlanıyordu³⁰ Osman Gazi, eski Türk devletlerinde geçerli töre ve yasalara göre “Han” seçilmişti³¹. Anadolu'ya gelen Türkler, ‘*Altay'ın keskin ve yakın yamaçlarından, Tibet'in baki ve sevimli sahasından*’ çarpışa çarpışa inerek Osmanlı Devleti'nı kurmuşlardı.³² . Mehmet Emin, kutlama toplantılarından birinde okuduğu şiirde Osman Gazi'nin içinde Oğuzların, Cengizlerin ruhunun dolaştığını söylüyordu.³³ Türkçülerin öz güven pekiştirmeyi amaçladıkları görülüyor. Güven kaynaklarından biri de Türk ırkının kanında mevcut üstün soy nitelikleriydi.³⁴ Zaman, fitrat değişmezdi; ufak bir aşiretten koca bir devlet çıkaran Osmanlılar, Türk ırkının kudretini ispatlamışlardı.³⁵

Sonuç Yerine

Halka Doğru dergisi ancak toplumsal bağlam/zaman, aktörler ve metin/

ideoloji eksenleri dikkate alınarak değerlendirilebilir. Toplumsal zaman ve bağlamın hâkim matrisini, İttihat ve Terakki'nin temsil ettiği yeni, radikal ve kaotik bir siyaset dönemi oluşturur. Zaman reform, milliyetçilik ve hürriyetçilik ve harp; bu birbirine zıt eğilimlerle mücadele zamanıydı. Bu bağlam ve zamanda yeni iktidar ve politik elit, entelektüellere ihtiyaç duyduğu gibi münevverler de fikirlerinin hayata geçmesi için iktidara muhtaçtılar. Başka türlü demek gerekirse Halka Doğru özelinde aktörler münevverlerdir, halkçılık münevver halkçılığıdır. Bu münevverler ise halk baktıklarında esasen iki halk gördüler: Türk olan, unutulmuş ve tahkir edilmiş olan bir halk; Avrupa halklarına kıyasla daha medeniyetin emekleme merhalesinde olan geri bir halk. İlk halka karşı övgüler kaleme aldılar fakat ikinci halka bir öğretmen gibi, iyi niyetle, ödev listesi hazırladılar. Fakat münevver halkçılığının öyküsü 1914 te bitmedi, bu öyküye zamanla Halk Fırkası, Halk Evleri, Köy Enstitüleri gibi unsurlar eklendi. Gerçek, somut halkın münevver halkçılığına not vermesi ise ancak 14 Mayıs 1950 de mümkün olabildi.

NOTLAR

- ¹ Türkiye'de halkçılığın seyri, söylemi ve kodları hakkında bak. (Tekeli, İlhan; Şayan, Gencay 1978: 44-110), (Toprak 1977: 13-319), (Toprak 1984:69-799) .
- ² Tahir Alangu, *Halka Doğru* dergisinden şu şekilde söz ediyor: "11 Nisan 1329 (1913)den 3 Nisan 1330 tarihine kadar tam bir yıl süren ve 52 sayı çıkarılabilen bu çok önemli dergi, İttihat ve Terakki Partisi'nin 'halkçı kanadı'nın düşüncelerini yansıtıyordu. Savaşın hemen kapısında (16 Nisan 1914) İttihat ve Terakki Partisi'nin halkçı kanadının sesinin birdenbire kısıldığını, 'Türk Yurdu' çevresinde toplanan "Turancı-Pantürkist" kanadının yolunun birdenbire açıldığını görüyoruz. Artık Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yeniden "Türkçülük" akımına dönülmüştü." (Alangu.1968:272) Yazının, derginin çıkışı ve kapanış tarihleri dışında verdiği bilgilerin tamamı kusurludur. Şöyle ki, Halka Doğru dergisi de Türk Yurdu dergisi de aynı cemiyetin farklı iki organı olduğu gibi yazar kadroları da benzer isimlerden oluşmaktadır.

- ³ *Halka Doğru*, sayı:1(11 Nisan 1329),s.1.
- ⁴ Halkın Dedikleri', *Halka Doğru*, sayı:1(11 Nisan 1329), s.1-2.
- ⁵ Maraşlıoğlu, 'Bir Köylü Beni Uyandırdı', *Halka Doğru*, sayı:2(18 Nisan 1329), s.15-16. Aynı temayı işleyen bir başka yazı için bkn. (İmzasız):'Arabacılarımız ve Hamallarımız', *Halka Doğru*,sayı:3(25 Nisan 1329),s.23.
- ⁶ H.D.: "Okuyucularımıza:Türk Şarkıları", *Halka Doğru*,sayı:43 (30 Kanun-u sâni 1329),s.343.
- ⁷ Akçuraoğlu: "Halk'a", *Halka Doğru*, sayı:22 (9 Eylül '1329),s.169.
- ⁸ Sadece Türk köylüsü hakkında değil genel köylülük hakkında da olumsuz kanaatlere yer veriliyor:'Köylüler bütün dünyada mahdut fikirli adamlardır. Tıpkı bir çocuk gibi teftişe tâbi olmazlarsa ekseriya ellerine geçecek sermayeyi iyi kullanamazlar. F "Esnaf İçin Terakki Yolları 2' *Halka Doğru*, sayı: .32(14 Teşrin-i sâni 1329),s.246.
- ⁹ H.D. "En Büyük Eksikimiz",*Halka Doğru*, sayı:6 (16 Mayıs 1329) s.47.
- ¹⁰ Mim:"İslâm'da Tevekkül", *Halka Doğru* , sayı:2(18 Nisan 1329),s.10. Aynı konuda diğer yazılar için bkn.(imzasız):"Tembellik En Büyük Kötülüktür",*Halka Doğru*,sayı:15(10 Temmuz 1329),s.113 116;(İmzasız):"Dünya Müminlerindir", *Halka Doğru*, sayı:11(20 Haziran 1329),s.81-83.
- ¹¹ Maraşlıoğlu, 'Koroğlu', *Halka Doğru*, sayı:5 (9 Mayıs 1329)
- ¹² H.D. "Haftalık Havadis: İhtirâ Berati.", *Halka Doğru*, sayı:47 (27 Şubat 1329),s.375
- ¹³ Akçuraoğlu Yusuf: "Halk'a 4",*Halka Doğru*, sayı:27 (10 Teşrin-i evvel 1329) s.171-172.
- ¹⁴ Akçuraoğlu Yusuf: "Halka 5", *Halka Doğru*, sayı:31(7 Teşrin-i sâni),s.327.
- ¹⁵ Akçuraoğlu, 'Halk'a 5',s.328.
- ¹⁶ H.D. "Halka Doğru Gidenler", *Halka Doğru*, sayı:24(19 Eylül 1324)s.185-186
- ¹⁷ Gökalp'in öğrencilerinden Mehmet Emin Erişirgil de Meşrutiyet yıllarında Türk Ocağının da ilk kurucuları olan Mekteb-i Tıbbiyeli gençlerin anadoluya gitmelerinden bhs ediyor:(Erişirgi 1957: 70)
- ¹⁸ 'Halka Doğru Gidenler', s.185-186.
- ¹⁹ Akçuraoğlu Yusuf, 'Halka Doğru', *Halka Doğru*, sayı:22(5 Eylül 1329),s.171-172.
- ²⁰ Dergide dikkat çekici yazılar kaleme alan Ali Suad Batı fikirlerinin acentası rolündeki aydın tipine de hievder:' *Avrupa'nın vâsül olduğu derece ile münasebeti olan ince bir meseleyi en yeni tabirlerle süsleyerek kopya eder ve sonra onu yine Avrupalı bir kâğıt üzerinde orali bir makina ile tabederek güya bizim memleketimizi o esnada tehdit eden mühim bir içtimaî veya iktisadî meselesi gibi onunla uğraşırız; onunla malûmatımızı izhâra, ilim ve irfanımız ispata çalışırız.*", Ali Suad, 'Barışık Olduktan Sonra' , *Halka Doğru*, sayı: 41 (16 Kanun-u sâni 1329),s.326.
- ²¹ Ali Suad "Barışık Olduktan Sonra" s.323-324.
- ²² H.D: "Haftalık Havadis: Acı Bir Gün" *Halka Doğru*, sayı: .50(20 Mart 1330)s.339. Balkan harbiyle ilgili şiir, hikâye ve makale türü yazılar dergide epeyce yer kaplamaktadır. Bunlardan ikisi için bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuat: "Hic-

- ret Hikâyelerinden”, *Halka Doğru*, sayı:16(25 Temmuz 1329), s.122-124; Enis Behic: “Ey Meriç”, *Halka Doğru*, sayı:17 (1 Ağustos 1329), s.128-130.
- 23 Abdülfeyyaz Tevfik, ‘Baba Öğüdü’7”, *Halka Doğru*, sayı:9(6 Haziran 1329) s.70. Gökalp, bir şiirinde “Hilâl Haç’a yıkılmasın, Amin” diyor: “Mektep Çocuklarının İlahisi”, *Halka Doğru*, sayı:16(25 Temmuz 1329),s.121.
- 24 Bahis Balkan yenilgisi olunca I. Murat ve Kosova hatırlatılıyor ve mazi , Türk milliyetçiliğinin tekrarlarından biri olan ‘ibret levhası olarak tarih’ okumasını meşrulaştıracak tarzda yorumlanıyordu. ‘Bugün düşman elinde inleyen ‘Meshed-i Hüdevendigâr’, geçen zamanları ağlayarak hatırlayan Kosova sahrası, ecdadının kaniyle yoğrulmuş mukaddes bir yerdir. Yaşamak istiyorsan onu asla hatırdan çıkarma !’ H.D., “Tarih: Kosova Muharebesi”, *Halka Doğru*, sayı: 36(1 Kânun-u evvel 1329) s.282.
- 25 Dergide yayınlanan hikâyelerde, uğranılan yenilginin utancı yetmiyormuş gibi bir de muhacirlere İstanbul halkının lakayd kalması şikâyetlere yol açıyordu. Bkz. Maraşoğlu: “Mukaddes Kinler: Zaruri Bir Mukayese”, *Halka Doğru*, s.41(6 Kânun-u sâni 1329) s.238. Aynı yazarın “Mukaddes Kinler: Selânikli Ayşe Hanım”, *Halka Doğru*, s.32(14 Teşrin-i sâni 1329),s.248-251.
- 26 Edirne’nin geri almış memlekette yeni bir sevinç dalgası yaratmıştı. Bu hislere tercüman olan ve Edirne ‘den gönderilen mektup Dergi ‘de yayınlanmıştır: (imzasız): “Sultan Selim Caminde”, *Halka Doğru*, sayı:16 (25 Temmuz 1329) s. 124-125.
- 27 Abdülfeyyaz Tevfik: “Anadolu Yavrusu”, *Halka Doğru*, sayı:5(9 Mayıs 1329) s.34-35. Aynı yazar bir başka makalesinde, dedelerimizi fütuhatta bulundukları için ayıplamadığını, ancak fethe edilen yerlerin devlete bağlanmasını ihmâl ettiklerini söylüyor. Bkz. “Baba Öğüdü 2”, *Halka Doğru*, sayı:4 (2 Mayıs 1329), s.30
- 28 Gökalp “Resmi Teşkilât, Halk Teşkilâtı”, *Halka Doğru*, sayı:19 (15 Ağustos 1329),s.148-149.
- 29 (imzasız), “Tarih: Eğri Muharebesi’ , *Halka Doğru*, sayı: 33 (21 Teşrin-i sani 1329),s.258-259.
- 30 Uyanık:“Kurtuluş Bayramı”, *Halka Doğru*,sayı:51(9 Mart 1330),s.402.
- 31 Türk Ocağı ‘nda düzenlenen konferansta Y.Akçura’nın yaptığı konuşma: “Büyük Gün”, *Halka Doğru*, sayı:37(19 Kânun-u evvel 1329),s.286.
- 32 Aynı toplantıda Necdet Bey ‘in sunduğu nutuktan a.g.m.,s.293.
- 33 Büyük Gün”,s.289.
- 34 A.Tevfik dergide şöyle sesleniyordu: “Vatandaşlar İyi bilelim ki,kan bozulmaz, millet eskimez! Bozulan, eskiyen şey yalnız terbiyedir” “Baba Öğüdü 7”, *Halka Doğru* sayı:9(6 Haziran 1329), s. 70. Bir şiirde de “Türk sözünü kâfir gibi kullananlar var bugün” denilerek, bu tavır ve dilden şikâyetle bulunuluyor: Tomrisoğlu: “Biz Türk müyüz?”, *Halka Doğru*, sayı: 27(1 Teşrin-i evvel 1329), s.211.
- 35 “Büyük Gün”, s.291. Köroğlu’na Acemlerin sahip çıkılmalarının kınandığı bir yazı için bkn.:
- Maraşoğlu, ‘Köroğlu’, *Halka Doğru*, sayı:5(9 Mayıs 1329),s.35-38

KAYNAKÇA

- Adivar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul: Can yay. 2010.
- Ağaoğlu, Samet, *Babamdan Hatıralar*, Ankara,1940.
- Ağaoğlu, Süreyya. *Bir Ömür Böyle Geçti Sessiz Gemiyi Beklerken*, Yyy. Ağaoğlu yay.,1984.
- Akçuraoğlu Yusuf. *Türk Yılı 1928*, İstanbul: Türk Ocakları Merkez Heyeti Neşriyatı,1928.
- Alangu, Tahir. *Ülkücü Bir Yazarın Romanı, Ömer Seyfettin*, İstanbul: May yay,1968.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Suyu Arayan Adam*, 7. Baskı, İstanbul,1979.
- Berkes, Niyazi. *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara: Bilgi yay.1975.
- Blanning, T.C.W. *The Culture of Power and the Power of Culture, Old Regime(1660-1789)*, Oxford University Press, 2003.
- Erişirgil, M. Emin. *Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri*, Ankara, 1957.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Anadolu Notları*, Cilt:1, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1962.
- Habermas, Jürgen. *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, (çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar) İstanbul: İletişim yay.1997.
- Heyd, Uriel. *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, (çev. K.Günay), Ankara, 1979.
- Hüseyinzade Ali. ‘İttihat ve Terakki Nasıl Kuruldu? Ubeydullah Efendi ‘nin Oynadığı Roller’, *Tan*, 4 Mart 1938.
- Karaoğlu, Yakup Kadri. *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Ankara: Bilgi yay. 1969.
- Nesimi, Abidin, *Yılların İçinden*, İstanbul: Gözlem yay. 1977.
- Tekeli, İlhan, Gencay Şaiyan. “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi”, *Toplum ve Bilim*, s.6-7(Yaz-Güz 1978),ss.44-110.
- Temo, İbrahim. *İttihat ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hıdmatı Vataniye ve İnkılabı Milliye Dair Hatıratım*, Mecidiye, 1939.
- Toprak, Zafer. “Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu*, İstanbul, 1977,s.13-31.
- Toprak, Zafer. “Osmanlı Narodnikleri: ‘Halka Doğru’ Gidenler”, *Toplum ve Bilim* sayı:24(Kış 1984), ss.69-79.
- Tunaya, Tarık Zafer. ‘Romantik Milletler’, *İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa*, İstanbul, 1979,s197-202.
- Wolfe, Bertram D. *Devrim Yapan Üç Adam*, (çev. Ünsal Oskay), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği yayını,1969.
- Zenkovsky, Serge A. *Rusya’da Pan-Türkizm ve Müslümanlık*, (çev. İzzet Kandemir), 2. baskı,İstanbul,1983